

L. Balogh Béni

AZ ANTONESCU-REZSIM BÉKEELKÉPZELÉSEI 1940–1944 KÖZÖTT

1940 nyarán, a gyökeresen megváltozott európai nagyhatalmi viszonyok egyik következményeként, Nagy-Románia szétesett. Alig több mint két hónap alatt, június 28. és szeptember 7. között az ország elveszítette területének és lakosságának mintegy harmadát. II. Károly király megalázó körülmények között, katonai ellenállás nélkül engedte át előbb Besszarábiát és Észak-Bukovinát a Szovjetunióknak, ezt követően Észak-Erdélyt Magyarországnak, majd Dél-Dobrudzsát (az ún. Cadrlatert – vagyis „négyzsöget”) Bulgáriának, holott a bukaresti propaganda két évtizeden át sulykolta a „*Nici o brazdă!*” („Egy barázdát sem vissza!”) jelszót. A súlyos területi veszteségek egyöntetű elkeseredéssel és felháborodással töltötték el a román társadalmat. A legtöbben nemzeti tragédiaként fogták fel Nagy-Románia váratlan összeomlását, főleg a „román nemzet bölcsőjének” tartott Erdély egy részének az elvesztését. Az országban hatalmi harc robbant ki, melynek következtében a Berlin által támogatott Ion Antonescu tábornok mint teljhatalmú „államvezető” (*Conducător*) került az ország élére.

A mintegy négy éven át tartó Antonescu-rezsim idején a legfontosabb közvélemény-formáló „nemzeti ideál” a megcsónkított határok (és ezzel együtt a nemzet önbecsülése) helyreállítása volt, elsősorban Észak-Erdély mindenáron való visszaszerzése. A területi revízió és – elsősorban – a Szovjetunióval és Magyarországgal szembeni reváns eszméje hatotta át a román politikai elit képviselőinek gondolkodását is. A második bécsi döntés semmissé tétele, ideológiai meggyőződéstől függetlenül, az összes román pártnak, politikai csoportosulásnak (a kommunistáktól a szélsőjobboldali Vasgárdáig) közös célja volt; ez képezte a fő törekvését a hatalmon lévő és németbarát irányzatot követő politikai elitnek, akárcsak a Iuliu Maniu vezetése alatt álló angol- és franciabarát polgári ellenzéknek. Mindezek alapján érthető, hogy az 1940–1944 között született különböző román béketervek, békeelképzések egyik legfőbb közös nevezőjének is a „területi integritás” helyreállítása számított.

A második világháború alatti román béketervekkel, békeelképzésekkel a román történetírás mindeddig keveset foglalkozott, inkább csak a konkrét béketalapozásokról és a háborúból való kiválás előkészítő lépéseiről olvashatunk az újabb feldolgozásokban is.¹ A Mihai Antonescu miniszterelnök-helyettes által 1942 júniusában létrehozott ún. Béke Iroda felállítását – és ezzel

¹ L. pl. *Vasile Pușcaș*: *Speranță și disperare. Negocieri Române–Aliate 1943–1944*. Ediția a II-a. Cluj-Napoca, Eicon, 2003.; *Traian Udrea*: *23 August 1944. Controverse istorico-politice*. Studiu istoriografic. București, Alex-Alex & Leti Pres, 2004.

összefüggésben a „hivatalos” béke-előkészítő tevékenységet – mindössze egy-két rövid írás taglalja.² A román politikai elit „nem hivatalos” békeelképzeléseiről, szándékairól, háború utáni terveiről sem olvashatunk átfogó elemzést, az életrajzi monográfiák³ többsége pedig átsiklik a téma fölött. Az egyes békeelképzelések részeként fölmerült kitelepítési és lakosságcsere-tervekről Viorel Achim, illetve Sorina és Ioan Bolovan történészek tanulmányaiból tudhatunk meg bővebben.⁴

Írásunkban az 1940–1944 között hatalmon lévő román politikai elit békeelképzeléseit, béketerveit vizsgáljuk. Ismertetjük Ion és Mihai Antonescu külpolitikai nézeteit, geopolitikai elképzeléseit, elemezzük „nemzetépítő” programjaikat. Választ keresünk arra a kérdésre, miként képzelték el országuk helyét a jövőbeli „új Európában”. Elemzünk két lakosságcsere-tervet és megvizsgáljuk a már említett Béke Iroda felállításának körülményeit. Szem előtt kell tartanunk a békeelképzelésekben bekövetkezett módosulásokat is, amelyek leginkább a második világháború menetében 1942 őszén, 1943 elején beállt fordulattal magyarázhatóak. Ahhoz azonban, hogy minden részletében ki-merítő, pontos képet nyújthassunk a háború alatti bukaresti békeelképzelésekről, a romániai levéltárakban elvégzendő további alap kutatásokra lesz majd szükség.

Ion Antonescu

A hatalmon lévő politikai elit németbarát politikát folytatott, és Románia helyét – szavakban és nyilatkozatokban legalábbis – a német dominanciájú Európában, a német élettér keretei között képzelte el. A sztálingrádi fordulatig – 1942 végéig, 1943 elejéig – valóban ez a jövőkép tűnt a legrealisabb lehetőségnek, ezt követően azonban egyre kevésbé volt valószínű a „Pax Germanica” eljövetele. A fordulat Ion Antonescu és – főleg – első számú bizalmasa, Mihai Antonescu jövőképe alakulásában is érzékelhető, igaz, nem azonos mértékben. Nem véletlen, hogy már a kortársak közül is sokan Mihai Antonescuban, nem pedig az államvezetőben látták a tengelyhatalmakat „eláruló” román politikust.

² *Ion Ardeleanu*: „Biroul păcii”: Proiecte privind soluționarea problemei frontierelor României și realizarea unor bune relații în Balcani (1942–1943). *Europa XXI* 1992–1993. 128–132.; *Florica Dobre*: Ion și Mihai Antonescu scrutează viitorul. *Biroul Păcii* (1942). *Dosarele Istoriei* 1997. 2. sz. 8–11.

³ *Ioan Scurtu*: Iuliu Maniu. Activitatea politică. București, Editura Enciclopedică, 1995.; *Apostol Stan*: Iuliu Maniu. Naționalism și democrație. Biografia unui mare român. București, Saeculum I. O., 1997. Petru Grozáról 1. *Dorin-Liviu Bîțfoi*: Petru Groza, ultimul burghez. O biografie. București, Compania, 2004.

⁴ *Viorel Achim*: The Romanian Population Exchange Project Elaborated by Sabin Manuila in October 1941. In: *Jahrbuch des italienisch-deutschen historischen Instituts in Trient*, XXVII. Bologna, Mulino, 2002. 593–617.; *Sorina Bolovan – Ioan Bolovan*: Inițiativa românești privind problema schimbului de populație în primii ani ai celui de al doilea război mondial (1939–1941). In: *România și relațiile internaționale în secolul XX*. Îngrij. Liviu Țărău, Virgiliu Țărău. Cluj-Napoca, Clusium, 2000. 90–116.; *Sorina Bolovan – Ioan Bolovan*: Problemele demografice ale Transilvaniei între știință și politică. Studiu de caz (1920–1945). In: *Transilvania între medieval și modern*. Coord. Camil Mureșanu. Cluj-Napoca, k. n., 1996. 119–131. Köszönet illeti Olti Ágostont, amiért felhívta a figyelmemet az utóbbi tanulmányra.

Ion Antonescu⁶ ízig-vérig keménykezű katona volt, szinte minden helyzetben katonaként gondolkodott és cselekedett.⁶ Főbb jellemvonásai közül ki kell emelnünk a katonai becsület kultuszát, a rendszabályokhoz való feltétlen ragaszkodást és a kötelességtudatot, a népe és annak (igaz, leegyszerűsített, csupa romantikus, hősies küzdelmekből és győztes csatákból álló) múltja iránti rajongást. Ehhez köthető idegengyűlölő, primitív nacionalizmusa is. A „nemzet ellenségei iránti gyűlöletet kell sugallni a románoknak. Így nőtem fel én: a törökök, zsidók és magyarok elleni gyűlöletben. A haza ellenségei elleni gyűlölet ezen érzelmeit az utolsó végletekig kell kitolni. Magamra vállalom ezt a feladatot” – jelentette ki büszkén a Minisztertanács 1941. április 8-i ülésén.⁷

Ion Antonescu két legfőbb politikai célkitűzése a fenyegető szovjet veszély elhárítása és Észak-Erdély visszaszerzése volt. Mindkét célt Németország segítségével vélte megvalósíthatónak. „A Tengelyt [azaz tengelyhatalmakat – L. B. B.] illetően megmondtam: mi 100%-osan, a halálig, a Tengellyel megyünk. Vagy diadalmaskodunk a Tengellyel, vagy bukunk a Tengellyel. Ha bukunk a Tengellyel, nem tűnünk el a térképről, mint ahogy sem Olaszország, sem Németország nem tűnhet el... Én azonban – anélkül, hogy kimondanám – meg akarom buktatni a bécsi döntést, és előkészítem a nemzetközi közvélemény számára a kampányt.”⁸ Az államvezető következetesen elhatárolta magát elődeinek ún. „hintapolitikájától”, amelyet a román nemzetre mért „csapásként” értékelt, mivel ez vezetett szerinte Nagy-Románia széteséséhez. Csak két alternatívát látott Románia előtt: vagy a németbarát, vagy az oroszbarát politika lehetőségét.⁹ Az oroszbarát politikát „morálisan és tényszerűen” is kizárta, s csak az első utat tartotta járhatónak. A Iuliu Maniunak írott hosszú, polemikus hangú (a Szovjetunió elleni román támadás napjára, 1941. június 22-ére datált!) levelében leszögezte: Németország maradt az egyetlen erő a nemzetközi porondon, amely reálisan garantálni tudja – az orosz fenyegetéssel szemben is – a román állam létét, ezenkívül Berlin az ország megerősödését is támogatni képes.¹⁰

⁵ Ion Antonescu (1882–1946) 1931-től tábornok, 1941-től marsall, 1937–1938-ban rövid ideig honvédelmi miniszter, 1940–1944 között Románia teljhatalmú miniszterelnöke, „államvezető”. 1946-ban Bukarestben bíróság elé állítják és kivézik.

⁶ Hertelendy Andor bukaresti magyar követ az alábbi szavakkal jellemezte Antonescut egy 1943. decemberi jelentésében: „Kis termetű, rokonszenves külsejű, szőke ember. Egyáltalán nem román, hanem inkább angol vagy svéd típus. Állítólag hirtelen haragú és haragjában oly goromba, mint a pokróc, ennek ezúttal azonban semmi jelét nem adta. Jól beszél franciául.” L. Magyar Országos Levéltár (MOL), Külügyminisztérium, Politikai Osztály iratai (K 63), 271. cs., 1943–27–366. sz. Gyárfás Elemérre, a dél-erdélyi magyarság vezetőjére is kedvező benyomást gyakorolt Antonescu. Gyárfás az 1940. november 9-i személyes találkozájukról (is) szóló beszámolójában az államvezető „férfias egyéniségéről”, „egyenes magatartásáról” írt. L. MOL, K 63, 255. cs., 1940–27/7–2653. sz. Csáky István külügyminiszter 1940. szeptember 7-i számjeltáviratában „self-made man”-ként jellemezte Antonescut. L. MOL, Politikai Osztály rezervált iratai (K 64), 86. cs. 1940–27/a tétel (Erdélyi revízió I.).

⁷ Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu. Vol. I–VII. Ed. Marcel–Dumitru Ciucă et al. București, Arhivele Naționale ale României, 1997–2003. III. köt, 105.

⁸ Uo. Vol. I. 70. (1940. szeptember 21.)

⁹ Uo. Vol. II. 437–438. (1941. február 28.)

¹⁰ Iuliu Maniu – *Ion Antonescu*: Opinii și confruntări politice, 1940–1944. Cuv. în. Ion Calafeteanu. Cluj-Napoca, Dacia, 1994. 65.

Nem Antonescu kezdeményezte Bukarest németbarát politikáját, hiszen II. Károly király Gheorghe Tătărescu akkori miniszterelnökkel már 1940. május végén, a Wehrmacht nyugati offenzívájának idején döntött a semlegesség feladásáról és a németbarát külpolitikai fordulatról.¹¹ Ő volt ellenben az a román politikus, aki hitelesíteni tudta Hitler előtt Bukarest szövetségesi politikáját, olyannyira, hogy 1940 ősztől a német diktátor Romániát tekintette első számú szövetségeseinek,¹² Antonescut pedig személy szerint is tisztelte, hadvezérként nagyra becsülte és feltétlenül megbízott benne.

Az államvezető már a Hitlerrel való első megbeszélésén,¹³ 1940. november 22-én biztosította a Führert arról, hogy egyetlen cél lebeg a szeme előtt: hozzá akar járulni a Tengely győzelméhez. A háromhatalmi egyezményhez csatlakozó országok vezetői közül egyedül, már ekkor kijelentette: arra is készen áll, hogy fegyverrel a kézben harcoljon a tengelyhatalmak oldalán „a civilizáció győzelméért”. Kijelentése egyrészt azzal indokolható, hogy mély meggyőződéssel hitte: hűsége jutalmaként végül visszakapja Hitlertől Észak-Erdélyt, másrészt katonaként is úgy látta, Németország megnyerte a háborút. A Führer november 22-én elhangzott homályos biztatását, miszerint „a történelem nem áll meg az 1940-es esztendőben”,¹⁴ a bécsi döntés pedig nem „a történelem utolsó lapja”, egyértelmű ígéretként értelmezte arra nézve, hogy az eljövendő békekonferencián, vagy még akár azelőtt, Románia bátran felvetheti területi követeléseit a győztes tengelyhatalmak előtt.¹⁵ Ez a hamis illúzió, valamint az elveszített keleti területek (Besszarábia és Észak-Bukovina) visszaszerzésének és a szláv veszély leküzdésének az igénye motiválta Ion Antonescut békeelképzeléseinek kidolgozásakor.

Nézete szerint Románia „latin sziget a szláv tengerben”,¹⁶ amely négyszáz esztendeig gát volt a szlávok és a törökök útjában. Romániának Antonescu a jövőre nézve is hasonló szerepet szánt „Németország javára”, az ország „földrajzi helyzete, politikai és gazdasági viszonyai, továbbá faji sajátosságai révén”.¹⁷

Az államvezető geopolitikai nézeteit híven tükrözi egy keltezés nélküli, nyolcoldalas gépelt feljegyzés,¹⁸ amely kijelöli Románia helyét az eljövendő, né-

¹¹ A németbarát kurzust – Wilhelm Fabricius bukaresti német követ éles meglátása szerint – nagyrészt „az ész és nem a szív diktálja”, a közeledés pragmatikus alapokon áll, és csak addig fog tartani, amíg létezik a német fegyverek győzelmébe vetett hit, vagy legalábbis a német hegemonia Európában. Idézi *Rebecca Haynes: Politica României față de Germania între 1936 și 1940*. Iași, Polirom, 2003. 182–183.

¹² *Ránki György: Hitler tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal 1939–1944*. In: *Hitler hatvannyolc tárgyalása, 1939–1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal*. Vál. uő. Budapest, Magvető, 1983. I. köt., 18.

¹³ *Hitler hatvannyolc tárgyalása.. I. m. I. köt., 9. sz. (168–181.)*

¹⁴ Uo. 181.

¹⁵ Ion Calafeteanu: *Români la Hitler*. București, Univers Enciclopedic, 1999. 10/c. sz. (68.)

¹⁶ *Hitler hatvannyolc tárgyalása.. I. m. I. köt., 9. sz. (179.)*

¹⁷ Uo. I. köt., 24. sz. (296.)

¹⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale (Román Nemzeti Történelmi Központi Levéltár, Bukarest – a továbbiakban: ANIC), Fond: Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet militar Ion Antonescu (Fond: E C. M., Cab. Mil. I. Ant.), dos. 55/1940. 1–8. f. A feljegyzés Ion Antonescu tábornok nevében íródott, valószínűleg az 1940. novemberi és 1941. januári Antonescu-Hitler találkozók között. Elképzelhető, hogy az 1941. január 14-i vizit alkalmával Joachim von Ribbentrop német külügyminiszternek átnyújtott jegyzékről vagy annak egy fogalmazványáról van szó. A jegyzék rövid ismerte-

met vezetésű Európában. A jelent illetően a dokumentum leszögezi: Románia Berlin számára stratégiai centrumot, a kelet- és délkelet-európai német uralmi pozíciók bázisát jelenti. Ennek tudatában Antonescu teljes körű együttműködést ígér Berlinnek. A jövőre nézve felveti, hogy szükség esetén katonai akcióban is részt venne Németország oldalán. „Egy esetleges déli akcióban [Görögország elleni hadjáratban – L. B. B.] Romániának a defenzív balszárnyának kell maradnia. Ha Oroszország támadna, Románia minden erejével részt kíván venni a katonai akcióban.” Románia nem pusztán katonai-biztonsági megfontolásból menetelne Németország mellett, hanem azért, mert „határozottan tudatában van a Németországgal való jövőbeni szerves kapcsolatnak”. A dokumentum szerint gazdasági téren – a német „nagyterg gazdaságra” vonatkozó elképzelésekkel¹⁹ összhangban – az agrárjellegű Románia az iparosodott Németországhoz képest „komplementer”, kiegészítő gazdasági rendszert képez, így a német ipar Romániában könnyen hozhat létre az egész térségre kiterjedő termelő és értékesítési bázisokat.²⁰ Az államvezető meggyőződése, hogy Németország a regionális hatalom szerepét szánja Romániának az új Európában, amire gazdasági, stratégiai és etnikai helyzete is predestinálná az országot, mely – ismétli meg Antonescu – „sziget a szláv tengerben”. Érvként hozza föl a németek számára igen fontos román kőolajtartalékokat, valamint azt, hogy Németország biztonsága szempontjából Románia stratégiaileg központi helyet foglal el az Adria-térség, a Balkán, a tengerszorosok és Oroszország felé. Nem fejt ki bővebben, mindössze egy mondatban utal arra, hogy a dunai folyosón kívül Románia közvetlen szárazföldi kapcsolatot is szeretne létesíteni Németországgal északon és északnyugaton.

Ion Antonescu elképzelései részben egybecsengtek a korabeli magyar felfogással, hiszen Csáky István magyar külügyminiszter is a „primus inter pares” szerepet szánta országának a Duna-medencében.²¹ Az elveszített területek visszaszerzése iránti vágya, továbbá elvakult magyar- és szlávellenessége azonban Antonescut olyan messze vitték a Németországgal szembeni „együttműködés” szándékában, ameddig a német megszállást megelőzően egyetlen magyar kormány sem ment el. Ami viszont Antonescu és a magyar vezetők (jelen esetben Csáky) retorikáját illeti: a fő különbség leginkább az volt, hogy az államvezető nem „ezeréves”, hanem népének „kétszer ezeréves” történelméről szónokolt. Szavai szerint Románia mindig is a rend oszlopa volt Európának ebben a részé-

tését l. *Andreas Hillgruber*: Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române, 1938–1944. Ed. Stelian Neagoe. București, Humanitas, 1994. 155–156.

¹⁹ A nagynémet gazdasági térségen a birodalmi külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának munkatársai – pl. Karl Ritter vagy Karl Clodius – a Norvégiától a dunai országokig terjedő, mintegy 200 millió lakosú térséget értették. Felfogásuk szerint az érintett országokat – függetlenül attól, hogy azok megőriznék-e önálló államiságukat – gazdaságilag Németországnak kell alárendelni. L. *Pritz Pál*: Pax Germanica. Német elképzelések Európa jövőjéről a második világháborúban. Budapest, Osiris, 1999. 96–104.

²⁰ A valóságban Antonescu mindvégig igyekezett a lehető legkevesebb gazdasági kedvezményt tenni Németországnak, nem úgy, mint katonai vagy politikai téren. L. *Hillgruber*: i. m. 193–202.

²¹ A Rador hírigyűjtemény budapesti jelentése (1940. november 13.). ANIC, Fond: E. C. M., Cab. Mil. I. Ant., dos. 42/1940. 12–15. f.

ben; a románok évszázadokon át, megszakítás nélkül falat alkottak a hódító betörések ellen, s mint írja, ezért fejlődhettek például a magyarok is békében.²²

Melyek voltak Ion Antonescu konkrét tervei a balkáni térséggel kapcsolatban? Jugoszlávia felszámolását követően Bukarest olyan – utóbb valótlanul bizonyult – információk birtokába jutott, miszerint néhány nap múlva Bécsben, egy nemzetközi Balkán-konferencia keretében újrarajzolják a térség határait.²³ Ezért 1941. április 23-án az államvezető memorandumot²⁴ intézett a német és az olasz kormányhoz, amelyben javaslatokat tett a balkáni határokra vonatkozólag. Leszögezte: Romániának mindeddig nem voltak területi követeléselei Jugoszláviával szemben, Magyarország és Bulgária területi nyereségei azonban új helyzetet teremtettek. E két ország 1940–1941-ben végrehajtott annexiói megbontják a regionális egyensúlyt, és „eltávolodnak a biztonság és az etnikai egység elvétől”. Antonescu szerint 1940–1941-ben több mint 1,3 millió erdélyi és számos, a Dunától délre lakó román került idegen uralom alá; ez Romániának súlyos hátrányt okozott, és nem áll „az új európai rend érdekében”.²⁵ Ezért a délkelet-európai határok általános felülvizsgálatán kívül a jugoszláv Bánság Romániához csatolását kérte, független macedón állam létrehozását javasolta, autonóm közigazgatást kért a Timok és Vardar folyók völgyében lakó románok részére²⁶ és/vagy ugyanott egy német-román kondominium létrehozását indítványozta, melynek egyik fő célja a két nagy balkáni szláv tömb, a szerbek és a bolgárok egymástól való elválasztása lett volna.²⁷ Memorandumában Antonescu ismét Romániának a német élettérben elfoglalt regionális vezető szerepe mellett érvelt. „Az euro-ázsiai tengelyen elhelyezkedve, Románia Németország legrövidebb útja a Közel-Kelet felé; Fekete-tengeri jelenlétével, a Duna és a Lemberg-vonal révén nemcsak természetes útvonal Közép-Európa és a Baltikum irányába, hanem egyszersmind stratégiai jelentőségű tényező is a szabad dunai hajózás, valamint a szorosok és a Balkán fölötti uralom szempontjából. A Németországgal való állandó katonai együttműködés által Románia stratégiai központtá [...] válik mind a szlávok ellen, mind pedig a Fekete-tengeri és kis-ázsiai politika számára. A román Constanța kikötő [...] a szorosok felé tengeri bázis, a Közel-Kelet felé pedig légi bázis” lehet. „Románia törekszik e szerepre.”²⁸

A fentiek közül sok gondolat visszaköszön Antonescu újabb, 1941. június 11-én kelt és másnap Hitlernek előterjesztett memorandumában.²⁹ Ebben az

²² ANIC, Fond: R C. M., Cab. Mil. I. Ant. dos. 42/1940. 2–6. f.

²³ ANIC, Fond: R C. M., dos. 309/1942. 11. f.

²⁴ A memorandum *tartalmáról* csak közvetett információink vannak. L. *Hillgruber*: i. m. 162–163.; *Eduard Mezincescu*: *Mareşalul Antonescu și catastrofa României*. Bucureşti, Artemis, 1993. 51–52.; *Mihai Pelin*: *Diplomație de război. România–Italia, 1939–1945*. Bucureşti, Elion, 2005. 68–69.; *Jipa Rotaru et al.*: *Mareşalul Antonescu la Odessa. Grandoarea și amărăciunea unei victorii*. Bucureşti, Paideia, 1999. 27.

²⁵ Uo.

²⁶ *Hillgruber*: i. m. 163

²⁷ *Mezincescu*: i. m. 51.; *Pelin*: i. m. 69. Nem derül ki egyértelműen, hogy az autonómiát a kondominium keretében képzelte vajon el Antonescu, vagy – ami valószínűbb – két alternatív megoldási javaslatról volt-e szó.

²⁸ *Rotaru*: i. m. 27.

²⁹ Ezt a memorandumot is csak közvetett forrásból ismerjük. L. *Mezincescu*: i. m. 51–52.

államvezető ismét Románia regionális központi szerepe mellett érvel, amelyet megerősíteni és nem gyengíteni kell. Visszatér az általunk elsőként elemzett feljegyzésben előforduló egymondatos megjegyzésre, amely szerint Románia közvetlen szárazföldi kapcsolatot is szeretne létesíteni Németországgal északon és északnyugaton. A június 11-i memorandum kifejti: mivel Románia a leg-rövidebb út a Baltikum és a Fekete-tenger között, ezért közvetlen területi kapcsolatot szeretne létesíteni Németországgal a Kelet-Galíciában lévő „rég román terület” révén,³⁰ így támogatva a lemergi vasútvonal német-román felügyeletét, biztosítva a kijáratot a Fekete-tengerhez.

Antonescu balkáni és galíciai tervei végül nem valósultak meg, mivel Hitlernek más elképzelései voltak e térségekkel kapcsolatban. Románia középhatalmi ambíciói egyébként is új fordulatot vettek a szovjetellenes háborúba való belépéssel.

Az államvezető meg volt győződve arról, hogy Hitler gyorsan végez a szovjetellenes háborúval, és készen állt erejéhez mérten mindent megtenni a győzelem érdekében. Országát nem tekintette agresszornak. „Románia a becsületért és a határaiért harcolt. Ha másként tette volna, [...] örökre elveszíti a jogát a történelmi területeire” – írta 1944-ben.³¹

1941 második felében bizonyos német körökben, sőt Hitler részéről is felmerült a terv, hogy Románia korlátlan módon terjeszkedjen kelet felé, az erdélyi románsággal népesítve be a területek egy részét.³² Mivel a terv elfogadása gyakorlatilag Erdély feladását jelentette volna román részről, a bukaresti vezetés határozottan elutasította azt. Ion Antonescu szavai szerint a románok „nem nézhetnek Kelet felé, és nem fordíthatnak hátat a Nyugatnak”. Többször is kijelentette: „Észak-Erdélyért [cserében – L. B. B.] húsz Transznisztriát sem fogadok el”.³³ 1942. február 11-i találkozójukon Hitler előtt is leszögezte: elsődleges célja Nagy-Románia visszaállítása, ami számára a második bécsi döntés előtti „román etnikai blokk” visszaállítását jelenti. „Egyetlen [román – L. B. B.] politikusnak sem lesz bátorsága azt mondani, hogy lemondott Erdélyről, és Románia sem tudja elviselni a tört, amit Bécsben dőftek a szívébe.”³⁴ Elmondta, ismét fel akarja építeni Nagy-Románia bástyáját a szlávok és a magyarok ellen. Észak-Erdélyre vonatkozó igényét hajlandónak mutatkozott a háború befejezéséig elhalasztani, ezt követően azonban szükség esetén akár háború révén is kész volt visszafoglalni a területet.³⁵ Antonescu utasítására vezérkari szinten

³⁰ Németországon valójában a Lengyel Főkormányzóságot érti a memorandum. A szóban forgó „rég román terület” (románul: Pocuția) a Máramaros és Bukovina közötti háromszög. A középkorban Lengyelország és a Moldvai Fejedelemség közti vita tárgyát képezte a Felső-Prut folyó vidéke, ma Ukrajna Ivano-Frankovszk megyéjének része.

³¹ România, marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente. Coord. Marin Radu Mocanu. București, Arhivele Statului, 1994. 47. sz. (113.) Besszarábia és Észak-Bukovina visszafoglalása után a többségében ukránok lakta Transznisztria is román civil közigazgatás alá került.

³² Hillgruber szerint Hitler már 1940. december 5-én említette ezt a tervét bizalmasai előtt. L. Hillgruber: i. m. 176.

³³ ANIC, Fond: P C. M., Cab. Mil. I. Ant., dos. 1179/1943. 179. f.

³⁴ Radu Davidescu ezredes feljegyzése az 1942. február 11-i Hitler-Antonescu megbeszélésről. Közli: *Calafeteanu*: i. m. 15. sz. (109.)

³⁵ Hillgruber: i. m. 183. Az utóbbi kitétel nem szerepel sem Paul Schmidt két jegyzőkönyvében (Hitler hatvannyolc tárgyalása.. I. m. I. köt., 31-32. sz. [345–367.]) –, sem Radu Davidescu említett feljegyzésében (*Calafeteanu*: i. m. 15. sz. [106–111.]).

egyébként már 1941 ősztől elindult a tervezés egy esetleges magyar támadás kivédésére, illetve Észak-Erdély fegyveres visszavételére,³⁶ így 1944. augusztus 23. sem érte felkészületlenül a román hadsereget.

A sztálingrádi ütközet nyomán feltehetően Ion Antonescu is felismerte, hogy Németország katonai ereje önmagában nem elegendő a Szovjetunió legyőzésére, ezért úgy gondolta, tudatosítani kellene a szövetséges nyugati hatalmak képviselőiben, milyen nagy veszélyt jelent a szovjet hadsereg.³⁷ Így Ion Antonescu tudtával és jóváhagyásával „félfordulat” következett be a román külpolitikában: a fő cél továbbra is Észak-Erdély visszaszerzése és a szovjet fenyegetés kivédése maradt, ugyanakkor Mihai Antonescu közvetítésével – különböző titkos csatornákon keresztül – megpróbálta felvenni a kapcsolatot a szövetséges nyugati hatalmak képviselőivel. Az államvezető ennek ellenére valószínűleg nem kívánta „elárulni” német szövetségését. 1943 júniusában a frissen kinevezett berlini román követnek, Ion Gheorghénak büszkén jelentette ki: elsőrendű feladatának érzi Románia becsületének megőrzését, és mivel a román nép sosem árult el senkit, így ő sem fog árulást elkövetni.³⁸ Ion Antonescu 1943. őszi reményeiről Gheorghe számol be visszaemlékezéseiben. Eszerint az államvezető abban az illúzióban élt, hogy a németeknek a keleti fronton elszenvedett veresége esetén a nyugati szövetségesek nem fogják engedni a szovjeteket Európa szívéig, azaz Németországig nyomulni. Reménykedett, hogy amint a szovjetek elérik a Visztula-Kárpátok vonalát, az angolszászok különbékét kötnek majd a németekkel, megakadályozandó Németország teljes megsemmisítését és Európa bolsevizálását.³⁹

1944 februárjában az alábbi szavakat vetette papírra Ion Antonescu. „Ha már harcban állunk, a harcot végig kell vinnünk. Nem léphetünk ki ebből a harcból, csak ha győzünk, vagy ha garantálják azoknak a céloknak az elérését, amelyekért harcolunk.”⁴⁰ Mivel magyarázható az eltökéltség a különbékébe vetett reményen kívül? Egyrészt első világháborús tapasztalatai mély nyomot hagytak Antonescuban, így nem kizárt, hogy a sztálingrádi vereséget lelke legmélyén az 1916-os kudarcos román hadjáratral s az azt követő összeomlással azonosította, innen pedig már csak egy lépés volt az 1917 nyarán megvívott győztes csatákkal (Mărăști, Mărășești), illetve a végső antant győzelemmel való asszociáció. Másrészt kétségtelen, Hitler is hatást gyakorolt Antonescu személyére, befolyásolva ezzel a háborúról alkotott nézeteit.⁴¹ Egy 1944 tava-

³⁶ Az egyik, feltehetően 1941. decemberi keltezésű titkos operatív tervet I. ANIC, Fond: P. C. M., Cab. Mil. I. Ant, dos. 143/1941. 6–15. f.

³⁷ *Hillgruber*: i. m. 192.

³⁸ *Ion Gheorghe*: Un dictator nefericit, Mareșalul Antonescu. (Calea României spre Statul satelit.) București, Machiavelli, 1996. 273. Antonescu két hónappal korábban azt közölte Hitlerrel: Romániának valósággal „meg kellene vesznie” ahhoz, hogy most leváljon Németországról, és ha Romániában más hangulatot tapasztalna, lemondana. L. Hitler hatvannyolc tárgyalása.. I. m. II. köt., 40. sz. (64.)

³⁹ *Gheorghe*: i. m. 288–291.

⁴⁰ *Mocanu*: i. m. 47. sz. (113.)

⁴¹ *Florin Constantiniu*: O istorie sinceră a poporului român. Ediția a II-a. București, Univers Enciclopedic, 1999. 389–390.

szán, Bukarestben tartott zártkörű konferencián,⁴² egyetemisták és egyetemi tanárok előtt elmondott beszédében az államvezető kijelentette: nem tartja kizártnak a háborús vereséget sem, de azért bízik a végső győzelemben. Azért harcol, hogy megmentse a román határokat. „Én nem vagyok, és soha nem is voltam Németország támogatója. Én a román nemzet támogatója vagyok, és érte harcolok, azzal, akivel tudok, hogy megmentsem: ma Németországgal, holnap az angolokkal, a tatárokkal vagy éppen a cigányokkal, hogy megmentsem a román nemzetet.” Leszögezte, ennek ellenére nem akar átállni. Magyarországgal végső megoldásként fegyveres úton kívánt leszámolni az európai háború végétével. Hangzatosan kijelentette: „számunkra a magyar kérdés nem probléma; mert ha 16 000 000 román nem lesz képes kiszabadítani a rabszolgaságból az Észak-Erdélyben maradt 1 200 000 románt, vesszen el a 16 000 000 román.”⁴³ A szovjet veszélyt sokkal nagyobbnak tartotta a magyarnál, szerinte a román nép létét keletről fenyegették.

Két nappal a letartóztatása előtt, 1944. augusztus 21-én adódott talán az utolsó alkalma Ion Antonescunak arra, hogy miniszterelnökként részletesen kifejtse geopolitikai nézeteit. Johannes Friessner német tábornoknak elmondta, miként képzei el Románia jövőjét a német élettérben.⁴⁴ Szerinte a román nép egyedül áll a környező szláv népek tengerében. Ezért számára csak egyetlen magatartás és szövetséges lehetséges: a német nép és a német állam. Az együttműködés nem csupán a háborús időszakra érvényes, hanem mind politikai, mind gazdasági téren kiterjed a jövőre is. Európában a német nép feladata, hogy megfékezze a túlerejű szovjet állam törekvéseit. Kelet- és Délkelet-Európában azonban Németországnak csak egyetlen természetes szövetségese van: Románia. A román nép a Balti-tengertől a Fekete-tengerig húzódó képzeletbeli egyenes vonal mintegy 40%-át birtokolja. A német államnak a Balti-tengernél és ettől délre kell erősnek lennie, a románnak pedig a Fekete-tengernél és ettől északra, hogy védőbástya legyen a szovjet ellen. Románia „Németország karja” a Szovjetunió elleni harcban. Éppen ezért követett el nagy politikai hibát Németország – vélte Antonescu –, amikor a második bécsi döntéssel meggyengítette Romániát, majd szó nélkül hagyta az észak-erdélyi románokkal szembeni rossz magyar bánásmódot. Ennek ellenére „a román nép a legőszintébb és leglojálisabb szövetségesként, teljes meggyőződéssel áll Németország mellett, és ezt fogja tenni a jövőben is”.⁴⁵

Az államvezető fent vázolt geopolitikai nézetei 1944 augusztusában már egyértelműen az illúziók birodalmába tartoztak. Rejtély azonban, mennyire volt őszinte Antonescu Friessnerrel szemben, hiszen ezekben a napokban – a Iași környéki, átütő erejű szovjet támadás hatására – már ő maga is a Moszkvával kötendő fegyverszünetben gondolkodott. Igaz, nem azonnali fegyverletételt akart, hanem – a Berlinből érkező „feloldozást” követően – fegyverszüne-

⁴² Értekezlet az ország egyetemeinek képviselőivel (1944. március 11.). ANIC, Fond: P C. M., Cab. Mil. I. Ant., dos. 208/1944. 1–68. f.

⁴³ ANIC, Fond: P C. M., Cab. Mil. I. Ant., dos. 208/1944. 23. f.

⁴⁴ Friessner beszámolóját l. *Hans Friessner: Árulások, veszített csaták.* Budapest, Co-Nexus Print-ter [1992], 78–83. Hillgruber is összefoglalja az elhangzottakat. L. *Hillgruber: i. m.* 254–255.

⁴⁵ *Friessner: i. m.* 83.

ti tárgyalásokat.⁴⁶ A tárgyalások idején folytatta volna a szovjetekkel szembeni katonai ellenállást a megerősített Focșani–Nămoloasa–Galați vonalon.

Lezárva e fejezetet, vizsgáljuk meg röviden, milyen „nemzetpolitikai” elképzelések társultak Ion Antonescu béketerveihez, mennyire voltak koherensek nézetei e téren. Antonescu világnézetének három alappillére volt: a szélsőséges nacionalizmus, a xenofóbia és a rasszista antiszemitizmus.⁴⁷ Etnokratikus szemléletmódjának megfelelően a nemzetet nem történelmi, hanem szerves képződménynek fogta fel, amelynek fő összetartó ereje a vérközösség. A vérközösség eszméje volt a kiindulópontja az állampolgárok jog szerinti rangsorolásának, annak az elvárásnak, hogy a román társadalom minden területét meg kell „tisztítani” a nemzeti etnikumoktól. A román állam a többségi nemzet kizárólagos uralmának az eszközét képezte Antonescu felfogásában, amely kizárta az etnikai pluralizmust és általában véve a demokratikus elveket.⁴⁸ Antiszemitizmusa nem volt független a nácik által képviselt rasszizmustól, ugyanakkor különbözött is attól, mivel elsősorban a 19. század végi, és különösen a két világháború közötti, szélsőségesen nacionalista román szellemi irányzatok ihlették meg. Eltérően a nácizmustól, amely a zsidó etnikum teljes körű fizikai megsemmisítésére törekedett, Antonescu 1942 őszén megállt félúton, és „beérte” a román nép etnikai „megtisztításával” a zsidók totális kiirtásának igénye nélkül.⁴⁹

Lakosságcsere-tervek

Ion Antonescu egyik legfontosabb távlati célja tehát, mint láttuk, a homogén nemzeti állam létrehozása volt, az összes nem román lakos eltávolítása az országból. Az Ellátási Tanács 1941. október 6-i ülésén egyértelművé tette: „a törekvésem az, hogy a román faj megtisztításának politikáját kövessem, és egyetlen akadály sem fog eltántorítani attól, hogy megvalósítsam a román faj eme történelmi kívánalmát. Ha nem használjuk ki a mai nemzetközi és európai helyzetet a román faj megtisztítására, elszalasztjuk a történelem kínálta utolsó lehetőséget. [...] Visszahozhatom Besszarábiát és Erdélyt, de ha nem tisztítom meg a román fajt, nem érek el semmit, mivel nem a határok jelentik egy faj erejét, hanem annak tisztasága és egyneműsége. És ezt követem elsősorban.”⁵⁰ Hasonlóan nyilatkozott az 1943. november 16-i minisztertanácsi ülésen, ahol kilátásba helyezte, hogy a háború megnyerése esetén nincs más megoldás, mint a kisebbségek „kimozdítása” egy „reform” keretében, „ezen kisebbségi töme-

⁴⁶ Antonescu már korábban visszautasította az április 12-i szovjet fegyverszüneti feltételeket, elsősorban a Besszarábiára és Észak-Bukovinára vonatkozó szovjet igény miatt.

⁴⁷ *Lya Benjamin*: Bazele doctrinare ale antisemitismului antonescian. In: *România și Transnistria: problema Holocaustului. Perspective istorice și comparative*. Coord. Viorel Achim, Constantin Iordachi. București, Curtea Veche, 2004. 251.

⁴⁸ Uo. 242.; *Ottmar Trașcă*: Relațiile româno-germane și chestiunea evreiască: august 1940–iunie 1941. In: *România și Transnistria*. i. m. 262–263.

⁴⁹ *Benjamin*: i. m. 250. A romániai zsidóság helyzetéről az Antonescu-éra alatt I. *Evreii din România între anii 1940–1944*. Vol. I–II. Coord. Lya Benjamin. București, Hasefer, 1993–1996.

⁵⁰ *Evreii din România*. I. m. II. köt., 113. sz. (326–327.)

gek kiiktatása a román elem köréből”. A homogén román blokkot „civilizált” módszerekkel kívánta megvalósítani,⁵¹ de részletekbe nem bocsátkozott.

Más megnyilatkozásaiból viszont tudjuk, hogy Antonescu részben a szomszédos országokkal eszközölt lakosságcsere révén kívánta volna megoldani Románia etnikai egyneműsítését, ha pedig ez nem volt lehetséges – mint például a cigány és a zsidó népesség esetében –, úgy egyoldalú kitelepítést, deportálást hajtott végre.⁵² Elméleti téren Romániában az 1930-as évektől kezdve a lakosságcsere-gondolat egyik legfőbb képviselője Sabin Manuilă,⁵³ neves román demográfus, a román Központi Statisztikai Intézet egykori igazgatója, Ion Antonescu személyes jó ismerőse volt. Manuilă 1941 őszén részletes tervezetet állított össze a magyar–román viszály végleges rendezéséről, a lakosságcsere romániai alkalmazásának lehetőségeiről,⁵⁴ amelyet az év október 15-én megküldött Antonescunak. Mivel Manuilă a tervezetet az állam vezetővel történt egyik találkozója követően állította össze, az fő vonásaiban feltehetően Antonescu nézeteit is tükrözte. A dokumentum az 1940 előtti román határokból indul ki, s az elérendő fő cél szerinte az etnikailag homogén Románia létrehozása. Ennek érdekében „az összes centrifugális szándékú kisebbséget a jövő román Romániájából át kell helyezni a határok túlra, s az országba hozni az összes vér szerinti románokat, legyenek azok bárhol, s meg kell húzni a román Románia, az örök Románia új határait, hogy a politikai határok pontosan megfeleljenek az etnikai határoknak”.⁵⁵ Manuilă szerint a lakosságcsere az „ideális” megoldás. A „centrifugális” kisebbségektől (magyarok, oroszok, ukránok, bolgárok, szerbek) a több lépcsőben végrehajtandó, „teljes és kötelező lakosságcsere” révén kell majd megszabadulni. Ennek során Nagy-Románia területéről 3,5 millió lélek távozna, és mintegy 1,6 millió román érkezne. Ami az erdélyi magyarokat illeti, ők részben a Bácskába és a szerb Bánságba (az utóbbi terület Magyarországhoz kerülne), részben a Nagyszalonta–Nagyvárad–Szatmárnémeti sávba (a mintegy 5800 km²-nyi területet Románia átengedné Magyarországnak), a székelyek pedig Kárpátaljára költöznének a rutének helyébe, akiket viszont Ukrajnába telepítenének. Ezzel, illetve a többi kisebbség áttelepítésével egy 91%-os román többségű nemzetállam jönne létre, amelynek területe nagyjából 5 ezer km²-rel lenne kisebb Nagy-Románia 1939. évi területénél. A „koreszmét”⁵⁶ tük-

⁵¹ Uo. 175. sz. (524.)

⁵² A zsidó és a cigány lakosság egy részének Transznisztriába való kitelepítése ténylegesen meg is történt. Újabbán l. *Dennis Deletant: Transnistria: Câteva considerații despre semnificația acesteia pentru Holocaustul din România.* In: *România și Transnistria..* i. m. 162–200.

⁵³ Manuilă 1945 utáni román béke-előkészítő tevékenységéhez l. Olti Ágoston tanulmányát e számunkban.

⁵⁴ Közli *Sorina Bolovan – Ioan Bolovan: Problemele demografice...* i. m. A tervezetet ennek alapján magyarul ismerteti *Szász Zoltán: Tévtutak keresése. Áttelepítési tervek a magyar–román konfliktus feloldásra 1940 táján.* *História* 1999. 8. sz., 17–19.

⁵⁵ Idézi *Szász: i. m.* 18.

⁵⁶ Sztankay Zoltán brassói magyar konzul 1941. október 30-i jelentése szerint a „három erdélyi nemzet” (magyar, „szász”, román) fiatalága a „koreszmék”, a türelmetlen nacionalizmus hatása alatt áll, és „át nem hidalható úr tátong” közöttük. Szerinte a nemzetiszocialista hatás alatt álló szász fiatalág kitelepítésénél Dél-Erdélyből a románokat, ugyanezt tennék a dél-erdélyi magyarok közül is sokan, ha Dél-Erdély visszakerülne Magyarországhoz, míg a vasgárdista hatás alatt álló román fiatalok „lemészárolnák” a magyarokat ugyanúgy, mint sok zsidót Romániában. L. MOL, Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály iratai (K 28), 9. cs. 40. t., 1941–O–25339. sz.

röző elképzelés a Románia (és persze a tengelyhatalmak) számára kedvezőtlenül alakuló háborús fejlemények miatt nem valósulhatott meg, Ion Antonescu viszont mindvégig kitartott fő célkitűzése: a homogén nemzeti állam létrehozása mellett.

A fentínél kevésbé ismert a szakirodalomban az a tervezet,⁵⁷ amelyet egy tárcaközi bizottság Corneliu Dragalina tábornok, Bukovina kormányzójának elnöklete alatt 1943. szeptember 20–25. között dolgozott ki egy román–orosz–ukrán lakosságcsere részleteire vonatkozóan. A bizottsági ülésekről készült összefoglalóból⁵⁸ kiderül, a román kormány korábban úgy határozott, hogy „teljes és végleges” megoldást kap a kérdés, ezért „késedelem nélkül” végre kell hajtani a lakosságcserét. Ez azt jelenti, hogy összesen mintegy 930 ezer „oroszt és rutént” kellene az észak-besszarábiai és észak-bukovinai, valamint a Duna torkolatánál lévő „kompakt szláv” területekről a Dnyesztertől keletre telepíteni, helyükbe pedig 400 ezer románt hozni (250 ezret Transznisztriából, 150 ezret pedig a Bugtól keletre fekvő területekről). Ezt követően is „megoldatlan” marad még a jelentős számú dél-besszarábiai bolgár közösség sorsa. A lakosságcserét „tökéletesen korrekt és emberséges szellemben” kell végrehajtani a románokkal s a kisebbségekkel szemben egyaránt; amennyiben lehet, meg kell szerezni az egyetértésüket. A román államnak érdemet kell az akcióból kovácsolnia, amelyre bárhol és bármikor hivatkozhat. A tervet és magát a végrehajtást azonban – a katonai akciókhoz hasonlóan – szigorú titoktartás fogja övezni. Külföldön később azt kell majd elmagyarázni, hogy a csere maguknak az érintett lakosoknak az akaratából történt, „jogos és igazságos, az önrendelkezés elvén alapuló rendezés” érdekében.⁵⁹

Az önrendelkezés elvének azonban ellentmondott a bizottság által kidolgozott konkrét tervezet. Eszerint a lakosságcsere „teljes és kötelező” lesz. „Besszarábiából, Bukovinából és Tulcea megyéből, a falvakból és a városokból az összes orosz, lipován és ukrán (rutén) el fog menni.” A lehetséges kivételek között említi a tervezet például azokat, akiknek román házasársuk van, továbbá a 60 éven felüli férfiakat, illetve az 55 éven felüli nőket. Őket külön kérés alapján menthetik föl, de akkor is „át kell tenniük a lakhelyüket az ország más részébe”.⁶⁰

A tervezett nagyméretű akció politikai céljairól a román külügyminisztérium 1943. szeptember 20-i keltezésű, terjedelmes állásfoglalásából⁶¹ tudhatunk meg többet. Ebből kiderül, hogy a bukaresti vezetés kettős célt követett: egyrészt jelentős román etnikai csoportok megmentését a jövőbeli pusztulástól, másrészt pedig Besszarábia és Bukovina romanizálását, mivel e területek „sorsa még vita tárgya lehet”. Ion Antonescu 1941 augusztusában elrendelte a Dnyesztertől keletre élő románok összeírását a betelepítésük érdekében, s elő kellett készíteni a Bug folyón túliak repatriálását is. A dokumentum szerzője a

⁵⁷ ANIC, Fond: E C. M., dos. 1155/1943, f. 6–9. f.

⁵⁸ Uo. 1–5. f.

⁵⁹ Uo. 4. f.

⁶⁰ Uo. 8. f. (Kiemelés az eredetiben.)

⁶¹ *A Román–orosz–ukrán lakosságcsere és Románia határainak biztosítása* c. memorandum aláírója Titu Rădulescu-Pogoneanu követségi titkár. L. Uo. 19–29. f.

lakosságcsere-elv kapcsán Németország, Törökország és Görögország példájára hivatkozik. Sajnálja, hogy Románia nem alkalmazta ezt az elvet már 1918–1920 óta, „mivel nagyon valószínű, hogy akkor ma jobb határai lennének Dobrudzsában, a Bánságban, vagy Erdélyben”.⁶² Számbavéve a nagyhatalmak: a Szovjetunió, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Németország feltételezhető álláspontját Besszarábia és Bukovina kérdésében, a szerző megállapítja, Romániának etnikailag „homogenizálnia” kell a két tartományt ahhoz, hogy majd a nemzeti önrendelkezés elve alapján megtarthassa őket. Cinikusan veti el a lakosságcsere ellen felhozható azon ellenérvet, miszerint a nemzetközi jog nem ismeri el a megszálló hatalom lakosságcséréhez való jogát: a súlyos nemzeti érdek előtt ugyanis – írja – meg kell hajolnia mindenféle jogi megfontolásnak. A kockázatot viszont abban látja, hogy a lakosságcsere „Szovjet-Oroszországot még inkább Románia ellen hangolja”. Mégis úgy véli, felelősen gondolkodva nem szabad ezt az „egyedülálló alkalmat” elvetni, s már az ősz elején végre kellene hajtani az akciót.⁶³

Nem egyértelmű, miért nem valósult meg a tervezett román–oroszu–ukrán lakosságcsere 1943-ban. Manuilă tervéhez hasonlóan, valószínűleg ezt is a háborús fejlemények akadályozhatták meg, elsősorban a szovjet csapatok előrenyomulása. Ion Antonescu 1943. november 16-án már Besszarábia és Észak-Bukovina kiürítési tervének az elkészítését szorgalmazta, a román nagyvezérkar a hónap végére el is készült a tervekkel.⁶⁴ A fentebb elemzett levéltári dokumentumokból továbbá nem derül ki egyértelműen, *megkapta-e* már Románia Németország támogatását ez ügyben, vagy csupán *kérte* azt.⁶⁵ Végül feltehető a kérdés: nem játszott-e mégis szerepet a terv elvetésében a Szovjetunióval – és az angolszász hatalmakkal – szembeni óvatosság? A válaszok azonban további levéltári kutatást igényelnek.

Mihai Antonescu

Mihai Antonescu⁶⁶ miniszterelnök-helyettes Románia hadba lépésétől a háborúból való kiugrásig az ország második számú vezetője volt, míg a marsall távollétei alatt – aki több hónapon át a keleti fronton tartózkodott – ő állt a kormány élén. A miniszterelnök katonás jellemével szemben Mihai Antonescu az intrikus, opportunist, demagóg politikustípust képviselte.⁶⁷ Bár kettejük

⁶² ANIC, Fond: E C. M., dos. 1155/1943. 22. f.

⁶³ Uo. 29. f.

⁶⁴ *Ioan Scurtu – Constantin Hlihor: Complot împotriva României 1939–1947.* București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1994. 133.

⁶⁵ Ion Antonescu 1943. szeptember 2-án és 3-án folytatott megbeszélést Hitlerrel. A Paul Schmidt-féle német jegyzőkönyvek (Hitler hatvannyolc tárgyalása.. I. m. II. köt., 46–47. sz. [133–153.]) nem utalnak arra, hogy szóba került volna a lakosságcsere kérdése, a megbeszéléseket rögzítő esetleges román jegyzőkönyvekről pedig nem tudunk. Ion Calafeteanu szintén csak a német jegyzőkönyvet közli. L. *Calafeteanu*: i. m. 20/a–b sz. (200–212.)

⁶⁶ Mihai Antonescu (1904–1946) jogász, 1931-től nemzetközi jogot tanít a bukaresti egyetemen. Ion Antonescu első kormányában igazságügyminiszter, később államminiszter és propagandaminiszter. 1941. június 21-én miniszterelnök-helyetessé, június 29-én pedig külügyminiszterré is kinevezik. 1946-ban Bukarestben bíróság elé állítják és kivégzik.

⁶⁷ Hertelendy Andor magyar követ 1943 októberében tett bemutatkozó látogatást Mihai Antonescunál, akiről többek között az alábbiakat írta. „Inkább kicsi termetű, sötét hajú és szemű, elég fi-

között csak névrokonság volt, Mihai Antonescu az államvezető legfőbb bizalmasának számított, akiben általában véve megbízott. A korabeli bukaresti pletykákkal szemben,⁶⁸ és egyes utólagos értékelések⁶⁹ ellenére, Mihai Antonescu mindvégig lojális maradt az államvezetőhöz; nem „árulta el” őt, bár voltak stratégiai-taktikai nézeteltérések, különösen a háborús kilátások bizonytalanná válását követően. A miniszterelnök-helyettes az államvezető jóváhagyásával kezdte el a béketapogatózásokat 1942–1943 fordulóján; Ion Antonescunak, ha nem is minden részletre kiterjedően, de mindvégig tudomása volt Mihai Antonescu diplomáciai próbálkozásairól. Amikor Hitler az április 12–13-i klessheimi találkozójuk⁷⁰ során Ion Antonescu szemére vetette, hogy a helyettese béketapogatózásokhoz folyamodott több nyugati fővárosban, nemegyszer Németország nevében is, a marsall megvédte őt, és a Führer kérése ellenére sem váltotta le, mindössze néhány hetes „szabadságra” küldte.

Mihai Antonescu kezdetben – a nyilvánosság előtt legalábbis – lelkes németbarátnak mutatkozott, s a rá jellemző mértéktelenséggel beszélt a román-német kapcsolatokról és Románia szerepéről az eljövendő, Berlin által uralt új európai rendben. Egy alkalommal például a „germanizmus” keleti civilizációs küldetéséről szólt és arról, hogy a románok a németekkel együtt építsenek „új és nagy földrészt. Ez a mi harcunk Keleten.”⁷¹ 1942. július 30-án hangzatosan kijelentette: „Mi a holnapi Európa földjének dolgozói és katonák akarunk lenni, akik meg szeretnénk halni valahányszor szükség van rá. Népünket hozzá kell kötnünk a német nép technikai civilizációjához. Földművelő népként mi a dunai medencében magának a kontinensnek a gazdasági támaszát jelenthetjük.”⁷²

Országá külpolitikáját 1942 végéig – az államvezetővel egyetértésben – a német győzelemre alapozta. „Győzünk, vagy bukunk Németországgal.” A magyarok „álnoksága” és a németekkel szembeni „őszintétlen” magatartása reménységgel töltötte el arra nézve, hogy német segítséggel Románia visszaszerzi Észak-Erdélyt. Feltehetően sok mindenben egyetértett külügyminisztériumi beosztottjával, a „magyar ügyek” „szakértőjével”, Valeriu Poppal, akinek 1941. július 3-i memoranduma⁷³ szerint a Szovjetunió elleni hadjárat, és ezzel az eu-

atalos arcú ember [...] Egészben nem különlegesen rokonszenves jelenség [...] Karrierjét valószínűleg kigyóbbüvölő arckifejezésének és halandzsájának köszönheti, amelyekkel például a nőkre bizonynyal jól tud hatni. Semmi professzoros nincs benne.” L. MOL, K 63, 271. cs., 1943–27–312. sz. Curtio Malaparte olasz haditudósítót Antonescu „hiú önmotogatósa” Galeazzo Ciano olasz külügyminiszterre emlékeztette. L. *Curtio Malaparte: Kaputt*. Budapest, Magyar Könyvklub, 1998. 387. Renato Bova Scoppa bukaresti olasz követ szerint viszont Antonescu „ragyogó szónok”. L. *Pelin*: i. m. 93.

⁶⁸ A korabeli román politikai és értelmiségi körökben meglehetősen elterjedt volt az a valójában megalapozatlan vélemény, miszerint a miniszterelnök-helyettes Ion Antonescu háta mögött ármánykodik. L. *Ioan Scurtu*: „Cucoanele” mareşalului Antonescu. *Historia* (Bukarest) 2005. október. 53.

⁶⁹ Pl. *Gheorghe*: i. m. 164–166., 310–311.

⁷⁰ A találkozóról I. Hitler hatvannyolc tárgyalása.. I. m. II. köt., 39–40. sz. (39–66.)

⁷¹ Részlet Mihai Antonescu 1942. március 19-én elhangzott beszédéből. Idézi *Benjamin*: i. m. 251.

⁷² *Cristian Sandache*: Unele considerații privind temele discursului oficial în regimul antonescian. In: *România and World War II. – România și cel de al doilea război mondial*. Ed. Kurt W. Treptow Iași, 1996. 214.

⁷³ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (Román Külügyminisztérium Levéltára, Bukarest – a továbbiakban: AMAE), Fond: 71/Transilvania, vol. 43. 144–150. f. A memorandumnak nincs címettje, Pop feltehetően Mihai Antonescunak szánta azt.

rópai háború „villámgyorsan” véget érhet, így még 1941 folyamán létrejöhet az „új európai rend”. Pop arra figyelmeztetett, hogy nem szabad, hogy az eljövendő események váratlanul érijék Romániát, ezért mindent időben meg kell tenni, hogy az új európai rendet a román nemzeti érdekek figyelembevételével alkossák meg. Egy sor intézkedést javasolt, amelyek lényege dinamikus, meggyőző diplomáciai akció végrehajtása a tengelyhatalmak fővárosaiban, főleg Berlinben, a román álláspont megismertetésére és elfogadtatására. Etnikai, történelmi és geopolitikai szempontból is be kell mutatni a „román igazságot”, Erdély gazdasági, történelmi, „stratégiai” egységét. Rá kell bizonyítani Magyarországra egyrészt azt, hogy az észak-erdélyi románok és németek üldözésével, elnemzetietlenítésével a magyar kormány megszegi a második bécsi döntés előírásait, másrészt, hogy nem lojális a tengelyhatalmakkal szemben, így nem lesz képes beilleszkedni az új európai rendbe.

A budapesti katonai attasé, Alexandru Cosloschi is pontokba szedett, részletes akciótervet vázolt Mihai Antonescunak a háború végén előálló, Romániát érintő stratégiai kérdések kapcsán. Az 1942. május 15-én kelt feljegyzésében⁷⁴ leszögezte: nem ismeri ugyan Hitler béketerveit,⁷⁵ de azt nem feltételezi, hogy a holnap Európája olyan lesz, mint az Amerikai Egyesült Államok; „a vámunió és egy közös pénznem hozhat legfeljebb anyagi hasznot Németországnak, amely feltehetően irányítani fogja ezeket a műveleteket”, de semmiképpen nem számolja fel majd az államhatárokat. Az egymástól eltérő érdekek és a nacionalizmusok miatt maholnap nem várható Európa „amerikanizálódása”. Úgy vélte, a tengelyhatalmak politikailag nem fogják támogatni Romániát az elvesztett területek visszaszerzésében, de mivel a háború végére „elégé fáradtak lesznek”, nem fognak beavatkozni egy román-magyar fegyveres konfliktusba. A Magyarországgal szembeni háború megvívására már most fel kell készülnie Romániának. Cosloschi javasolta Bulgária semlegességének megnyerését, ezért első lépésként le kell mondani a Cadrilaterről. Ha Bulgária mégis megtámadná Romániát, úgy a kétfrontos küzdelem elkerülése végett „ideiglenesen a Cadrilater maradék részét” is át kell adni.⁷⁶ „Új kisantantot” kell létrehozni – román vezetéssel – a Szlovákiával, Horvátországgal, sőt Szerbiával megkötendő katonai szövetségek révén. Június 12-én kelt válaszában⁷⁷ Mihai Antonescu kiemelte, hogy már rég szorgalmazta az államvezetőnél, őrizték meg Románia katonai erejét a háború végére, továbbá már közel egy éve kezdeményezte a Bulgáriához való közeledést, és konkrét lépéseket tett a Szlovákiával, Horvátországgal, Szerbiával való együttműködésre.⁷⁸ „Mióta átvettem a Külügyminisztérium vezetését, elsődleges gondom volt, hogy Magyarország ne támaszkodhasson külső

⁷⁴ AMAE, Fond: 71/Transilvania, vol. 49., 464–466. f.

⁷⁵ A délkelet-európai német „béketervekről” I. *Romsics Ignác*: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Budapest, Napvilág, 1998. 262–263.

⁷⁶ Cosloschi feltehetően Észak-Dobrudzsára gondolt.

⁷⁷ AMAE, Fond: 71/Transilvania, vol. 49., 468–469. f.

⁷⁸ Miroslav Tejchman cseh történész szerint 1942 májusában Mihai Antonescu egyenesen azt javasolta Pozsonynak, hogy a két ország együtt készüljön fel a közelinek vélt békekonferenciára. A szlovák fővárosban nem talált visszhangra a javaslat. L. *Miroslav Tejchman*: 1941–1943. Radiografia unui eşec. Magazin Istoric 2002. 1. sz. www.itcnet.ro/history/archive/mi2002/current1.htm (2006. május.)

hatalmakra, és az egész propagandaakcióm, akárcsak a diplomáciai akció, ezt a célt szolgálja” – írta a katonai attasénak.⁷⁹

Mihai Antonescu meg volt győződve, hogy a „szlávokkal” szembeni sikere megerősítése végett Németországnak minél nagyobb Romániára van szüksége keleten. A háború első heteiben ezért még a Bug folyót sem tartotta a román terjeszkedés végső határának. Úgy vélte, ki kell használni a soha vissza nem térő, különösen kedvező körülményeket a román területi igények megvalósítására.⁸⁰ Hamarosan azonban jóval óvatosabbá vált, mivel berlini követe révén tudomására jutott az a fentebb már említett német elképzelés, miszerint Romániát kelet felé kell területileg kompenzálni Erdélyért cserében.⁸¹ Az új román irányelv így az lett, hogy Románia nem foglal véglegesen állást a Dnyeszteren túli területi kérdésekben, csak az „oroszkérdés” végleges megoldását követően. Mihai Antonescu többször hangsúlyozta, Transznisztria igazgatása nem befolyásolja Románia Erdélyre vonatkozó igényét.⁸² Kijelentette: a román kárpáti, és nem pusztai nép, mint a magyar; a román nemzet a Kárpátokban született és „itt fog meghalni”.⁸³ A német vezetés viszont nem mondott le az elképzelésről, mert 1941 októberében Martin Luther birodalmi külügyi államtitkár „nem hivatalosan” közölte a román követtel: a magyar–román ellentétet nem lehet lakosságcserevel megoldani, ellenben meg lehetne vizsgálni, hogy a magyarok által elfoglalt Erdélyből a Dnyeszteren túlra telepítsék a román lakosságot, keleten „kártalanítva” Romániát.⁸⁴ Az 1941. november 27-i találkozásukon – egy román összefoglaló⁸⁵ szerint – Hitler is arra biztatta Mihai Antonescut, hogy Románia terjeszkedjen kelet felé; Odessza is az övé lehet, de a területeket románokkal kell benépesíteni. „Helyezzék tehát Erdély kérdését is e széles európai keretbe” – tanácsolta. A dél-tiroli németek Németországba telepítését hozta föl példaként arra, hogy áldozatokat is kell hozni a határvonalak véglegesítése érdekében. Az Erdélyre vonatkozó román igényre utalva Hitler kijelentette: nem lehet egy terület elcsatolását csak azért kérni, mert ott „vértestvérek” lak-

⁷⁹ AMAE, Fond: 71/Transilvania, vol. 49., 468. f.

⁸⁰ Mindezt Grigore Gafencu volt román külügyminiszternek, majd moszkvai követnek mondta el 1941. augusztus elején. L. *Grigore Gafencu*: Jurnal, iunie 1940–iulie 1942. București, Globus, [1991], 186–188.

⁸¹ Raoul Bossy berlini román követ szerint a magyarok eszelték ki e tervet, akik állítólag azt is szorgalmazzák, hogy az erdélyi románságot telepítsék át az újonnan megszerzett területekre. A terv német támogatói – kitelepítés nélkül – a román állam súlypontját keletre tolnák, Erdélyt és a Bánságot pedig autonóm vagy független állammá alakítanák a német elem dominanciájával, hogy majd tíz év múlva népszavazás döntsön a terület hovatartozásáról. A jelentést 1. AMAE, Fond: 71/Transilvania, vol. 49., 370–373. f.

⁸² Uo. 409–410. f.

⁸³ Uo. 363. f.

⁸⁴ Uo. 396. f. Egy Besztercén, 1941 novemberében keltezett bizalmas magyar rendőrségi jelentés szerint a német és a román lakosság körében is az a hír járta, hogy a szovjetellenes háború végétével az erdélyi románságot „részint Besszarábiába, részben pedig a Dnyeszteren túlra” fogják áttelepíteni. L. MOL, K 28, 193. cs. 346. t. (I.) 1941–O–25840. sz.

⁸⁵ AMAE, Fond: 71/Transilvania, vol. 49., 458–460. f. A Ránki György által szerkesztett kötetben a hivatalos német jegyzőkönyv az 1941. november 28-i dátumot viseli. Vö. Hitler hatvannyolc tárgyalása. I. m. 1. köt., 30. sz. (339–344.) Valószínűbb a román jegyzőkönyvben szereplő november 27-i időpont. Erre utal egy harmadik, Mihai Antonescu által diktált jegyzőkönyv is. Vö. *Calafeteanu*: i. m. 14/a sz. (97–102.).

nak. „Én sem tartok igényt Besszarábia birtoklásáért azért, mert ott németek élnek.”⁸⁶

Mihai Antonescuban csalódást kelthettek a Führer szavai, de „eltökélt” németbarát politikája még jó egy évig, a háborúban bekövetkezett fordulatig kitartott. 1942 végétől, 1943 elejétől viszont már – az államvezető tudtával – titokban kapcsolatba próbált lépni az angolszász hatalmak képviselőivel.⁸⁷ Kezdetben arról igyekezett meggyőzni őket, hogy hallgatólagosan vegyék tudomásul Románia szovjetellenes háborújának folytatását, illetve – szovjetellenes éllal – kössenek különbékét Németországgal. Az ilyen irányú sikertelen tapogatózások után már inkább arra helyezte a hangsúlyt, hogy Románia a nyugati szövetségesek segítségével lépjen ki a háborúból, és kerülje el a szovjet megszállást. 1943 decemberében, szovjet kezdeményezésre, titokban felvette a kapcsolatot a szovjet féllal is Stockholmban, de 1944. május 15-én a román kormány határozottan visszautasította az április 12-én közölt szovjet békefeltételeket. Az 1944. augusztus 20-án, Iași-tól északra bekövetkezett szovjet frontáttörés hatására Mihai Antonescu Neagu Djuvara személyében futárt küldött Stockholmba, hogy tárgyalásokat kezdjen a szovjetekkel a fegyverszünet megkötéséről, azonban az augusztus 23-án bekövetkezett események⁸⁸ nemcsak e lépését tették túlhaladottá, de politikai karrierjének is gyászos véget vetettek.

A miniszterelnök-helyettes „nemzetpolitikai” elképzelései – talán még a marsalléinál is hangsúlyozottabban – a szélsőséges nacionalizmuson, a magyar- és szlávgyűlöleten, a faji alapú antiszemitizmuson alapultak. A szovjetellenes támadás előtt néhány nappal, a minisztertanács 1941. június 17-i ülésén Mihai Antonescu a visszafoglalandó Besszarábia és Észak-Bukovina teljes etnikai megtisztításáról vizionált: „nem csak a zsidókat, de az összes nemzetiséget illetően az idegen elemek teljes és erőszakos eltávolításának politikáját fogjuk követni”. „Nem csak román szempontból, a román nép etnikai, faji biztonsága szempontjából, de egy magas civilizációs cél, az európai civilizáció egyesítése érdekében is, szigorú eljárást kell alkalmaznunk a szlávok ellen” – hangsúlyozta ugyanott. Kiemelte, hogy a lakosságcsere a békemegoldások és a holnapai Európa etnikai, faji „megnyugtatása” szempontjából a jövőben fontos szerepet fog betölteni.⁸⁹ Néhány héttel később, az 1941. július 8-i minisztertanácsi ülésen szintén az etnikai megtisztítás szükségessége mellett emelt szót: Besszarábiából és Bukovinából minden „zsidó elemet” át kell tenni a határon, de szükséges az „ukrán elem” „kikényszerített elköltözése” is, mivel annak „nincs mit keresnie” ott. Úgy vélte, történelmi pillanat előtt áll a román nemzet, mivel teljes

⁸⁶ AMAE, Fond: 71/Transilvania, vol. 49., 460. f.

⁸⁷ Mihai Antonescu béketapogatózásairól l. pl. *Puşcaş*: i. m.; *Dinu C. Giurescu*: România în al doilea război mondial, 1939–1945. Bucureşti, All Educational, 1999. 194–199.

⁸⁸ A Romániában akkreditált magyar diplomaták meglepően jó értesüléseket szereztek a román kiugrás előkészületeiről. Sztankay Zoltán brassói konzul már 1943 februárjában beszámolt – igaz, csak közvetett információk, feltételezések alapján – Románia átállási terveiről. L. MOL, K 63, 270. cs., 1940–27–30. sz. Traub István és Schwartz Alfonz bukaresti ideiglenes ügyvivőknek 1944 első felében viszont már konkrét értesüléseik voltak a románok kairói, ankarai, svájci tárgyalásairól, Iuliu Maniu és Edvard Beneš kapcsolatáról, illetve az ellenzéki Nemzeti Demokrata Blokk júniusi megalakulásáról. L. pl. MOL, K 63, 272. cs., 1944–27–84., 87., 127., 129., 136., 148. és 153. sz.

⁸⁹ Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri.. I. m. III. köt. 570. (1941. június 17.)

cselekvési szabadsága van az „etnikai megtisztulás” útján. Hangzatosan kijelentette: közömbös számára, ha a történelemben „barbárokként” vonulnak be. „A szirupos, ködös, filozofikus emberségnek, nincs mit keresnie itt.”⁹⁰ „Most urai vagyunk a mi területünknek [utalás a visszafoglalt Besszarábiára és Észak-Bukovinára – L. B. B.]; használjuk ki. Ha szükség van, löjjenek a géppuskával” – hangzott a buzdítás.⁹¹ A „szlávkérdést” faji szempontból vizsgálta. „A népes és primitív szláv tömeg Európa számára nem politikai vagy szellemi, hanem súlyos biológiai problémát jelent [...] Erre a kérdésre radikális és komoly megoldásokat kell keresni [...] A latinitás, mint faji gondolat egyesítése a szlávok ellen a germanizmus akciójában, első számú parancsnak tűnik. [...] A román nép szlávellenes és szlávellenes is volt, amiként mindig szervesen antiszemita is” – fejtegette Hitlernek 1941. november 27-én.⁹²

A szláv- és a zsidókérdés mellett a miniszterelnök-helyettes szinte minden alkalmat megragadott az erdélyi kérdés fölvetésére, magyarellenességének kifejezésére,⁹³ továbbá annak bizonyítására, hogy Magyarországnak nincs helye az új európai rendben. A magyar propagandáról ugyanakkor elismerően szólt, és hatékonysága miatt követendő példának találta.⁹⁴ Találékonyra vall, hogy egy alkalommal például Észak-Erdélyt a németek előtt „román Gdańsknak nevezte”,⁹⁵ máskor meg úgy magyarázta Erdély fontosságát, hogy az ugyanazt jelentti a románoknak, mint a Rajna földje a németeknek.⁹⁶ A Hitler számára Mihai Antonescu által összeállított 1942. február 11-i memorandum, amely Ion Antonescu németországi látogatása alkalmából készült, a magyarság Duna-medencei létjogosultságát is megkérdőjelezte: felhívta a Führer figyelmét „erre a valóságos történelmi balszerencsére, amit a Duna-medencében a magyar kétkulacsosság képvisel. [...] Az egész magyar lét és hagyomány a kétkulacsosságra van építve.”⁹⁷

Mihai Antonescut mindvégig erősen foglalkoztatták a békerendezés kérdései, az „európai eszme”, az eljövendő új európai rend, benne Románia szerepe és helye. 1941–1942-ben a majdani új, „egységes” Európát – egyes nyilatkozatai szerint – a nemzetiszocializmus és a „felsőbbrendű” német nemzet zászlaja alatt képzelte el.⁹⁸ Valójában azonban úgy tűnik, már ekkor aggasztotta a kizárólagosan német dominanciájú Európa eljövételének lehetősége, ahol a kisállamoknak nincs létjogosultságuk. Tartott az új Német-Római Birodalomtól, ahol a németek „lesznek az egyedüli döntőbírók, akik megállapítják az érdeme-

⁹⁰ Uo. IV köt. 57. (1941. július 8.)

⁹¹ Uo. IV köt. 57-58. (1941. július 8.)

⁹² Calafeteanu: i. m., 14. dokumentum, 99. o.

⁹³ „...az egyedüli gyűlölet amit a szívemben hordok, a Magyarország és Magyarország tisztességének, civilizációjának hiánya iránt érzett gyűlölet” – állította egy alkalommal 1944-ben. L. ANIC, Fond: P. C. M., dos. 17/1941. 5/11. sz.

⁹⁴ L. pl. az 1941. szeptember 13-án, a Nemzeti Propaganda Minisztériumban előadott „Normatívát”. L. ANIC, Fond: P. C. M., dos. 305/1941. 2–26. f.

⁹⁵ ANIC, Fond: P. C. M., dos. 1178/1943. 59. f.

⁹⁶ ANIC, Fond: PCM, dos. 139/1942. 10. f.

⁹⁷ AMAE, Fond: 71/România, vol. 11. 78. f.

⁹⁸ L. pl. Dacia 1942. február 5. Idézi *Mihai Fătu*: Contribuții la studierea regimului politic din România (septembrie 1940–august 1944). București, Editura Politică, 1984. 119–120.

ket és az érdemteleniséget, a szabadságot és a rabszolgaságot”.⁹⁹ Renato Bova Scoppa bukaresti olasz követ szerint 1942. szeptember 23-án Mihai Antonescu Hitler előtt is kijelentette: ha a Führer „megfojtja a népekben a természeti törvényként létező szabadságérzetet, ha elnyomja szellemiségüket, egy pusztulásra ítélt mű szolgálatába szegődik, amely nem állja ki a történelem próbáját”.¹⁰⁰

Ugyanezen látogatás alkalmából, 1942. szeptember 22–23-án – saját feljegyzései szerint – Ribbentropnak is kifejtette, hogy mit gondol „az európai kérdésekről, Európa újjáépítésének szükségességéről, mindegyik nép küldetésének és nemzeti jellegzetességének tiszteletben tartásáról”. Szólt arról, hogy Németországnak támogatnia kell az európai népeket az „új aktivitás érdekében”, továbbá kifejtette: nemzetközi konferenciákat kell összehívni a „közöség létrehozása” céljából.¹⁰¹ „Nyíltan” megmondta Ribbentropnak: nem hiszi, hogy Európában lehetséges lenne „birodalmi megoldás”, mivel ez Európa „összeomlását” eredményezné. Julius Caesar példáját hozta fel, aki szerinte azzal tette tönkre a Római Birodalmat, hogy mindent uniformizálni próbált. Mihai Antonescu új alapokra kívánta helyezni az európai viszonyokat, s az európai együttműködés elmélyítését szorgalmazta. Olyan „politikai paktumot” említett, amely először kétoldalú lenne, majd a többi ország is csatlakozhatna hozzá, hogy megszilárdítsák az európai rendet.¹⁰² A beszélgetés során a német külügyminiszter nem nyilatkozott saját békeelképzeléseiről. Antonescu erre irányuló kérdését – Bova Scoppa szerint – azzal hátrította el, hogy ezekről a kérdésekről mindaddig nem beszél, amíg a Szovjetuniót le nem győzik: „Európának ellenállnia kell – és kész”.¹⁰³

Mihai Antonescu azzal az érzéssel térhetett haza a Hitlerrel és Ribbentropmal folytatott 1942. szeptemberi tárgyalásait követően, hogy a német vezetést csak a saját problémái s az orosz kérdés gyötri, nem kíván a béketervekkel, az „európai gondolattal” foglalkozni. Andreas Hillgruber német történész szerint Antonescu európai parlamentet és vámuniót akart, végül azonban az összes nagy tervét illetően csalódnia kellett Németországban, és főleg Ribbentropban.¹⁰⁴ Feltehetően azért is csalódott, mert 1942 szeptemberében teljesen egyértelművé vált számára: Berlin nem fogja visszaadni Észak-Erdélyt Romániának. Antonescu ekkor már Németország háborús győzelmében sem bízott.¹⁰⁵

Innen már csak egy lépés választotta el a román miniszterelnök-helyettest attól, hogy 1943 legelején megüzenje az olasz vezetésnek: közös akcióra lenne szükség Európában, amíg nem késő, „az anarchia fenyegetése”, más szóval a

⁹⁹ Mihai Antonescu 1943. januári szavait Renato Bova Scoppa idézi. L. *Pelin*: i. m. 125.

¹⁰⁰ Uo. 103. Sem a találkozóról készült német feljegyzésben (Hitler hatvannyolc tárgyalása.. I. m. I. köt., 35. sz. [381–386.]), sem a saját feljegyzéseiben (*Calafeteanu*: i. m. 16/a sz. [133–135.]) nem találjuk nyomát az idézett szavaknak.

¹⁰¹ *Calafeteanu*: i. m. 16/a sz. (130–131.)

¹⁰² Uo. 135. Ion Gheorghe szerint Mihai Antonescu azzal dicsekedett neki, hogy a megbeszélés során ökölrel verte Ribbentrop asztalát, azt kiabálva: „mit tesz Ribbentrop úr? Nem látja, hogy Európa a halálán van?” Gheorghe kétségbe vonja az „asztalverést”, mivel, mint írja, gyakran látta Mihai Antonescunak a németekkel szembeni „alázatos magatartását”. L. *Gheorghe*: i. m. 223–224.

¹⁰³ *Pelin*: i. m. 123.

¹⁰⁴ *Hillgruber*: i. m. 159.

¹⁰⁵ *Teșu Solomovici*: Istoria holocaustului din România. București, Teșu, 2005. 69.

„bolsevizmus” ellen. Indítványozta, puhatólózzanak az ellenséges nyugati nagyhatalmakkal, miként lehetne megakadályozni a kontinens elszlávosodását és az orosz uralom eljövételét, illetve dolgozzanak ki javaslatokat Európa megszervezésére vonatkozóan, a kontinenst sújtó „súlyos morális válság” legalább részbeni megoldására.¹⁰⁶ Mussolini visszautasította Antonescu javaslatát, aki azonban nemsokára újabb ötlettel állt elő, s a „mediterrán antant” megalakítását javasolta. A szövetség németellenes éllel alakult volna meg, Olaszország és Románia vezetése alatt.¹⁰⁷ 1943. július 1-jei személyes találkozásukon Mussolini kijelentette: elvileg egyetért Antonescuval a béketapogatózásokat illetően, de két hónapot várni kellene még, hogy kedvezőbbé váljék a katonai helyzet.¹⁰⁸ A hamarosan bekövetkező események – Mussolini július 25-i eltávolítása, majd Olaszország kilépése a háborúból – meghiúsították Mihai Antonescu Rómával kapcsolatos terveit.

A román miniszterelnöknek nem ez volt az első (sikertelen) próbálkozása egyfajta szláv- és (titokban) németellenes védelmi vonal kiépítésére Európában. Már 1941 májusában, államminiszter korában azt javasolta a bukaresti olasz ügyvivőnek, nyissanak román „folyosót” a Timok völgyén keresztül Albánia új határáig, ezt a „latin sorompót” állítva a balkáni pánszlávizmus terjeszkedésének útjába.¹⁰⁹ Néhány hónappal később, 1941 őszén Bova Scoppával bolsevista- és szlávellenes éllel fölvetette a „latin tengely” ötletét, amelynek Románia mellett Olaszország, Franciaország, Spanyolország és Portugália lett volna a tagja. A szövetség létrehozásának gondolata, kimondatlanul, az európai német dominancia ellen is irányult.¹¹⁰ A Cianóval való, 1941. november 26-i találkozóján – feltehetően a „latin tengelyre” is utalva – Mihai Antonescu kifejtette: „a fajok és ideológiák ütközése” szerinte Európában olyan súlyos problémákat vet föl, hogy „csak az egymással tényleges affinitásban lévő népek által alkotott nagy egységek menthetik meg a holnap Európáját”.¹¹¹ Szorgalmazta, hogy a „Fekete-tenger is kapjon szerepet”, Románián keresztül, a Mediterráneum Jövőbeli egyensúlyának” a megteremtésében. „Ha a szárazföld nem kötött össze, lehet, hogy a tenger fog összekötni” – utalt Románia és Olaszország kapcsolatára. Véleménye szerint a háború végeztével a Földközi-tenger medencéje több övezetre lesz felosztva: nyugati, középső, keleti zónára. A Fekete-tenger vidéke a Kelet-Mediterráneum kiegészítő egységét képezte volna.¹¹²

1943 elején Mihai Antonescu Magyarország felé is lépéseket tett a két országot „közös fenyegető szláv veszély” kivédése érdekében. Traub István bukaresti ügyvivőnek 1943. január 5-én „a jövő súlyosságára” való tekintettel kifejtette „az együttműködésre és tárgyalásokra való készségét”. Kifejtette, hogy az egész Európát fenyegető szláv veszélyt „csak a veszfáliai gondolatnak Oroszor-

¹⁰⁶ Bova Scoppa beszámolóját 1. *Pelin*: i. m. 124–125. L. még: Ciano gróf naplója, 1939–1943. Az 1946-os magyar kiadást megigazította és az előszót írta Eszes Máté. H. n., Armádia, 1999. 470–473. (1943. január 10., 19., 20., 21.)

¹⁰⁷ *Keith Hitchins*: Románia 1866–1947. București, Humanitas, 1994. 520.

¹⁰⁸ *Hillgruber*: i. m. 209.

¹⁰⁹ Uo. 163.; *Pelin*: i. m. 72.

¹¹⁰ *Hillgruber*: i. m. 206.

¹¹¹ AMAE, Fond: 71/Transilvania, vol. 49., 443. f.

¹¹² Uo. 444. f.

szággal szembeni alkalmazása útján lehet kivédeni, vagyis Oroszországot darabokra [kell – L. B. B.] szabni, különben – bármennyire leverik is – újból fel-támad, s az eddigi tapasztalatok alapján még jobban és gyorsabban megerősö-dik, és 5, 20 vagy 50 év múlva mindnyájunkat elsöpör”. „Egyformán szlávoktól vagyunk körülvéve” – indokolta kezdeményezését.¹¹³ Január 19-én Nagy Lász-ló követ előtt kijelentette, hogy „a bolsevista veszély elleni védekezés egyete-mes európai érdek”, s az „európai civilizáció érdekében [...] a bolsevizmus ellen össze kell fogni”. Véleménye szerint háborút a jövőben „csak primitív népekkel szemben” kellene folytatni.¹¹⁴

A magyar–román összefogás végül nem jött létre. Bánffy Miklós és George Mironescu egykori román miniszterelnök 1943. júniusi sinaiai megbeszélései¹¹⁵ eredménytelenül végződtek. Mironescunak csak arra volt ugyanis felhatalma-zása Mihai Antonescutól, hogy Észak-Erdély visszaadását kérje, mire Bánffy kijelentette, a magyar kormány „a bécsi döntés alapján áll, és erről letérni nincs módjában”.¹¹⁶ Antonescu számára a területi kérdés szempontjai végül tehát fonto-sabbnak bizonyultak a „bolsevista veszély” elleni közös védekezésnél. Nagy Lász-ló követnek 1943 júniusában világosan leszögezte: a Kárpát-medencében addig nem lehet béke, amíg Magyarország és Románia egymást meg nem értette, ez pedig a bécsi döntés megváltoztatása nélkül nem képzelhető el.¹¹⁷

A Béke Irodá

Mihai Antonescu, az ország második számú vezetőjeként, Romániának az eljövendő békekonferenciára való minél jobb felkészítését tekintette egyik el-sődleges feladatának. Ő fogta össze és irányította a felkészülést, ő készítette el a munkaprogramot és hozta létre 1942 június 16-án a román béke-előkészítő tevékenységet koordináló, ún. Béke Irodát.

Az 1940 nyarán elszenvedett súlyos területi veszteségek sokkhatása alatt, rajta kívül még sokan gondolhatták úgy Romániában, hogy az időben elkezdett, módszeres felkészüléssel, széleskörű nemzetközi propagandával a jövőben meg-előzhetőek lesznek az ehhez hasonló váratlan fejlemények, sőt, az ország ezál-tal vissza is szerezheti elvesztett területeit. Ebben reménykedett például a Iași-i Szépművészeti Akadémia egykori rektora, A. D. Atanasiu is, aki 1940 de-cemberében egy levél kíséretében megküldte Ion Antonescunak az 1919-es pá-rizsi békekonferenciára készített etnográfiai és történelmi térképeit. Mint írta, a jövendő békekonferencián szükség lesz majd a bizonyító erejű térképekre, majd azt javasolta, hogy már most kezdődjön el a dokumentációs anyag gyűjté-se.¹¹⁸ Mint emlékszünk, 1941. július 3-i memorandumában Valeriu Pop is a sze-rinte hamarosan bekövetkező „új európai rend”-re, a békeidőszakra való inten-

¹¹³ MOL, K 63, 270. cs., 1943–27–320. sz.

¹¹⁴ Uo. 1943–27–618. sz.

¹¹⁵ Bánffy jelentését 1. MOL, K 63, 271. cs., 1943–27–219. sz. Vö. *Kerekes Lajos*: Bánffy Miklós politikai küldetése Romániában 1943-ban. *Történelmi Szemle* 1963. 2. sz. 259–261.

¹¹⁶ MOL, K 63, 271. cs., 1943–27–219. sz.

¹¹⁷ MOL, K 64, 99. cs., 1943–27/b–ad 4584/1943. sz.

¹¹⁸ ANIC, Fond: P C. M., Cab. Mil. I. Ant., dos. 85/1940. 151–155. f.

zív felkészülést szorgalmazta, ugyanígy Ion Antonescu már szintén említett, 1941. április 23-i memoranduma is a feltételezett (balkáni) békekonferencia jegyében íródott.

Az Antonescu-rezsim módszeres béke-előkészítő tevékenysége,¹¹⁹ az eljövendő béketárgyalásokra való intenzív felkészülése azonban 1942 nyarán vette kezdetét. Mihai Antonescu 1942. június 16-ára több mint száz neves személyt – minisztereket, egyetemi tanárokat, különböző területeken dolgozó tudósokat – hívott egybe,¹²⁰ megalakítva a Béke Irodát. Itt elhangzott hosszú, iránymutatónak szánt beszédében¹²¹ így indokolta lépését: a háború nem nyújt ugyan semmiféle kedvező békeperspektívát, de egyszer csak eljön a béke, ezért kötelességének érzi a dokumentációs anyag előkészítését. „Nem ismételtük meg a hibát, amelyet már elkövettek országunkban, hogy egyes ad hoc-nak nevezett bizottságokra bizzuk a történelmi felelősséget a nemzet sorsa iránt, előkészített anyag, tájékoztatói lehetőség és olyan dokumentáció nélkül, amely megkönnyítené a cselekvést és a felelősséget.”¹²²

Még aznap két bizottságot alakítottak. Az I., a „politikai” bizottság feladata volt a teljes dokumentációs anyag áttanulmányozása, „leltár” készítése a fontosabb kérdésekről, a kérdések kapcsán pedig munkahipotézisek felállítása. A II. bizottság „tudományos-dogmatikus” jellegű volt, információs- és propaganda-feladatokat látott el: előkészítette a dokumentációs anyagot, illetve propagandisztikus műveket állított elő.¹²³ Több részleg működött az irodán belül, amelyek egyben jelzik, mely területeket tartotta fontosnak a román béke-előkészítés szempontjából Mihai Antonescu. Az alábbi területekről volt szó: történelem, sajtó és propaganda, etnográfia, statisztika, politika, jogi és gazdasági helyzet, pénzügyi kérdések.¹²⁴ Az iroda konkrét működéséről, a bizottságok és részlegek tevékenységéről, üléséről egyelőre keveset tudunk, a további levéltári kutatások tisztázhatják a részleteket. Florica Dobre megállapítása szerint mindenestre „biztató kezdet után a bizottságok és a részlegek tevékenysége fokozatosan csökkent, s végül befejezték az ülésezést”.¹²⁵ (A román Béke-előkészítő Bizottság működéséről I. Olti Ágoston tanulmányát e számunkban – *a Szerk.*)

Mihai Antonescu irányadó, 1942. június 16-i beszédének elemzése, valamint a román béke-előkészítést vizsgáló két korabeli, terjedelmes magyar összefoglaló¹²⁶ alapján mégis képet alkothatunk magunknak a béketárgyalásokra való román felkészülés jellegzetességeiről, fő irányairól. Mindenekelőtt meg-

¹¹⁹ Az Antonescu-rezsim békeelőkészítő tevékenységéről Hertelendy Andor követ 1944. január 28-án küldte meg Budapestre a bukaresti magyar követség kulturális előadója, Forrai Tibor jól dokumentált, részletes jelentését („A béketárgyalásokra való előkészületek Romániában”). L. MOL, K 63, 272. cs., 1944–27/1/b–23. sz. Ez képezi a gerincét egy később (1945-ben vagy 1946-ban) keletkezett magyar összefoglaló („A román békeelőkészítés munkájának jelenlegi állása”) 1944. augusztus 23-ig terjedő részének. L. MOL, Külügyminisztérium Békeelőkészítő osztály iratai (XIX–J–1–a–IV–132), 60. dob.

¹²⁰ *Ardeleanu*: i. m. 128.

¹²¹ ANIC, Fond: R C. M., dos. 309/1942. 1–21. f.

¹²² ANIC, Fond: E C. M., dos. 309/1942. 1. f.; *Ardeleanu*: i. m. 128.; Dobre: i. m. 8.

¹²³ ANIC, Fond: E C. M., dos. 309/1942. 1–8. f.

¹²⁴ *Ardeleanu*: i. m. 128.

¹²⁵ *Dobre*: i. m. 8. Mihai Antonescu 1942. június 16-i javaslata alapján az I. bizottságnak havonta kétszer kellett üléseznie. L. ANIC, Fond: E C. M., dos. 309/1942. 17. f.

¹²⁶ L. 119. jegyz.

állapítható, hogy Mihai Antonescu ez irányú programja és tevékenysége szerves folytatása, rendszerezése volt az ezt megelőző, eléggé szétszórt munkálatoknak, amelyek még a két világháború közötti időszakra nyúltak vissza.¹²⁷ Ami újat nyújtott, az elsősorban a második bécsi döntés utáni események feldolgozása, az észak-erdélyi románság sérelmi anyagának összegyűjtése és rendszerezése volt, annak bizonyítására, hogy „a magyaroknak kisebbségeket átengedni nem lehet”.¹²⁸

Antonescu békeelképzeléseit – mint azt már korábban is láttuk – a szláv- és bolsevizmus-ellenességre épített, az „új Európába” vetett bizalom hatotta át. 1942 júniusában még német győzelemmel számolt, de bizonyos fokig figyelembe vette az „angolszász szempontokat” is.¹²⁹ Úgy gondolta, hogy az államok vagy a nemzetek közötti egyensúlyon alapuló politikai berendezkedés helyébe „a fajok egyensúlya, a földrészek egyensúlya” lép majd.¹³⁰ „Regionális megoldásokban” gondolkodott, s az volt a meggyőződése, hogy a háború utáni újjászervezésben „nagyobb méretű semleges zónákat” fognak majd kialakítani. Javasolta, vizsgálják meg a különböző megoldásokat. „Egyes ilyen megoldásoknak gazdasági perspektíváik lehetnek, így például a Duna-medencének; másoknak inkább politikai perspektívájuk lehet, például a balkáni megszervezésnek; végül mások politikai és gazdasági irányúak lehetnek, mivel Románia a balkáni rendszer, a közép-európai rendszer és a baltikum, valamint az észak-európai rendszerben a vitális összekötő központ szerepét játssza.”¹³¹

A legfőbb célkitűzés Erdély etnikai, történelmi, gazdasági egységének a propagálása volt. „Erdély egységének ez a gondolata kell a tájékoztató, propaganda-tevékenységünk és politikai állásfoglalásunk alapját képezze.” Az erdélyi kérdést két perspektívából kellett megközelíteni: egyrészt a negatív, magyarellenes propaganda, másrészt a pozitív anyaggyűjtés szemszögéből.¹³² Mihai Antonescu nagy súlyt helyezett a magyar „kétkulacsosság” leleplezésére, Romániát ugyanakkor úgy volt célszerű bemutatni, mint az „európai rend és újjáépítés” tényezőjét.¹³³

A konkrét határkérdésekre utalva, június 16-i beszédében Mihai Antonescu kifejtette: Romániát etnikai határok közé kell helyezni, „elsősorban az Erdély földjéhez való jogaink helyreállításával”. Minden más határkérdést ennek rendelt alá. Kijelentette: Románia nem akar a Dnyeszteren túli, tehát a keleti határkérdésben véleményt nyilvánítani mindaddig, amíg nem ismeri meg a döntést Erdély kérdésében, illetve addig, amíg meg nem oldják az „oroszkérdést” a békekonferencián.¹³⁴ Antonescu tehát Besszarábiát és Észak-Bukovinát az „etnikai határokon” belüli Románia szerves részének tekintette, Transz-

¹²⁷ MOL, K 63, 272. cs., 1944–27. tétel, *Forrai Tibor*: A béketárgyalásokra való előkészületek Romániában. 2–3. f.

¹²⁸ MOL, XIX–J–1–a–IV–132, 60. dob., A román békeelőkészítés munkájának jelenlegi állása. 2. f.

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ ANIC, Fond: P. C. M., dos. 309/1942. 14. f.

¹³¹ MOL, XIX–J–1–a–IV–132, 60. dob., A román békeelőkészítés munkájának jelenlegi állása. 9. f.

¹³² ANIC, Fond: R C. M., dos. 309/1942. 14–15. f.

¹³³ Uo. 16. f.

¹³⁴ Uo. 6. f. A román fél kártérítésre is igényt tartott volna Oroszországgal szemben az „1917 óta napjainkig” elszenvedett károk miatt. L. Uo.

nisztriát viszont – Észak-Erdélyért cserébe – valószínűleg a jövőbeli „alku tárgyának” tartogatta a békekonferenciára. Nem kívánta előre elkötelezni Romániát sem a balkáni határkérdésekben (ezért hosszasan magyarázkodott az 1941. április 23-i memorandum miatt, amelyben, mint tudjuk, Románia konkrét területi követelésekkel lépett föl), sem pedig a Balkán-félszigeten élő román kisebbségek ügyében. Nem teljesen világos a dél-dobrudzsai kérdésben elfoglalt álláspontja, de joggal feltételezhetjük, hogy Mihai Antonescu is viszonylag könnyű szívvvel mondott volna le róla – amint azt a Petru Groza-féle kormány meg is tette 1946-ban –, ha ugyanakkor visszakapja Észak-Erdélyt.

Ami a béke-előkészítés „technikai” részleteit illeti: a miniszterelnök-helyettes az irányítás teljes egységesítése mellett volt, nem engedett teret a „tudományos regionalizmusnak”, ezzel szemben a felkért szerzőknek teljes szabadságot hirdetett műveik konkrét kidolgozását illetően.¹³⁵ Igaz, terjedelmes művek helyett inkább rövid, frappáns tanulmányok írását szorgalmazta, amelyeket külföldi folyóiratokban kellett elhelyezni.¹³⁶ Az anyagiak tekintetében a miniszterelnök-helyettes már a Béke Iroda megalakulásának napján közölte: „méltó és civilizált” módon akarja mindenki munkáját megfizetni,¹³⁷ ami bizonyára azt jelentette, rendelkezésére áll a szükséges pénz.

A béke-előkészítő munkába bekapcsoltak – pártállástól függetlenül – szinte minden olyan román tudóst, közírót vagy gazdaságpolitikust, aki egyetértett az Antonescu által megfogalmazott nemzeti célkitűzésekkel.¹³⁸ A közreműködők többsége 1944. augusztus 23-át követően is folytathatta munkáját, biztosítva ezzel a békekonferenciára való román felkészülés folytonosságát. A cél a román átállást követően is főleg annak bizonyítása volt, hogy Közép-Európa békéjének előfeltételét a trianoni határok képezik. Lényeges különbségnek számított persze, hogy a németbarátság helyébe a szovjetbarátság lépett. Az angolszász, valamint a környező államokkal szembeni magatartás azonban nagyjából a régi maradt.¹³⁹

Összegzés

Összegezve az Antonescu-rezsim 1940–1944 közötti békeelképzeléseit, elmondhatjuk, hogy azok kiindulópontja az „antibolsevizmus”, illetve a szláv- és a magyarellenesség volt. Közös nevezőnek tekinthető az is, hogy az ország „területi integritásának” valamilyen formában – persze más és más hangsúlyokkal – való helyreállítására törekedtek. Ha Dél-Dobrudzsa, Besszarábia, Észak-Bukovina, továbbá Transznisztria vagy a Balkán kérdéseiben voltak is eltéré-

¹³⁵ MOL, XIX-J-1-a-IV-132, 60. dob., A román békeelőkészítés munkájának jelenlegi állása. 14. f. Ion Ardeleanu történész értékelése szerint két év leforgása alatt a Béke Irodának köszönhetően számos, Erdélyről, a Bánságról vagy Besszarábiáról szóló mű született neves román történészek – pl. Silviu Dragomir, David Prodan vagy Ștefan Pascu – közreműködésével. L. *Ardeleanu*: i. m. 129–130.

¹³⁶ MOL, XIX-J-1-a-IV-132, 60. dob., A román békeelőkészítés munkájának jelenlegi állása. 14. f.; ANIC, Fond: P. C. M., dos. 309/1942. 19. f.

¹³⁷ ANIC, Fond: P. C. M., dos. 309/1942. 21. f.

¹³⁸ Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről (1945–1947). Szerk. Fülöp Mihály, Vincze Gábor. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998. 6. sz. (47.)

¹³⁹ MOL, XIX-J-1-a-IV-132, 60. dob., A román békeelőkészítés munkájának jelenlegi állása. 1. f.

sek, Észak-Erdély visszacsatolásával mindegyik elgondolás számolt, sőt azt tekintette elsődleges feladatnak.

1942 végéig Ion Antonescu és Mihai Antonescu egyaránt a német élettér keretében, egy német dominanciájú Európában képzelte el Románia jövőjét. A háborúban bekövetkezett fordulat miatt azonban a német győzelembe vetett hitük megingott. Ion Antonescu személy szerint továbbra is kitartott ugyan Hitler mellett, mégis, Mihai Antonescu az ő jóváhagyásával kezdte el a béketa-pogatózásokat. A miniszterelnök-helyettes terveiben 1943-tól kezdve egyre hangsúlyosabban került előtérbe a (csiráiban már korábban is meglévő) burkolt németellenesség.

A két Antonescu nemzetpolitikai elképzelései a szélsőséges nacionalizmuson, az idegengyűlöleten és a faji alapú antiszemitizmuson nyugodtak. Béketerveik – a „koreszmék” hatására is – a homogén román nemzetállam megteremtésével számoltak. A nemzeti homogenizációt a „centrifugálisnak” tartott kisebbségek eltávolításával kellett megvalósítani: lakosságcserevel vagy egyoldalú kitelepítéssel, deportálással. További kutatást igényel azon kérdés megválaszolása, vajon a Románia és a tengelyhatalmak számára kedvezőtlenül alakuló háborús fejlemények mellett milyen egyéb okok játszottak közre abban, hogy a lakosságcsere-tervek végül is papíron maradtak.